

Column

De werkgelegenheid voor de laagst opgeleiden: een onopgelost dilemma

Het hoofdstuk Arbeid van het recent verschenen Sociaal en Cultureel Rapport 1992 bevat een intrigerende grafiek.¹ Voor de jaren 1975, 1985 en 1990 is op grond van tijdsbestedingsgegevens de deelname van 4 opleidingscategorieën aan de betaalde arbeid in beeld gebracht. Er is tevens rekening gehouden met het aandeel van elke opleidingscategorie in de recruteringsbevolking (16-64 jaar), zodat de grafiek concentratiegetallen weergeeft. Een concentratiegetal van één wijst vanzelfsprekend op evenredige vertegenwoordiging, een concentratiegetal van minder dan één wijst op een onevenredig lage vertegenwoordiging in de betaalde arbeid.

In 1975 namen degenen met uitsluitend een basisopleiding al veel minder deel aan de beroepsarbeid dan op grond van hun aandeel in de beroepsbevolking mocht worden verwacht. In 1975 was het concentratiegetal voor de laagst opgeleiden 0,75, in 1990 was dit 0,5 geworden, welke vermindering zich vooral tussen 1985 en 1990 had voorgedaan.

De grafiek levert in zijn totaliteit het beeld van verdringing op. Hoe die nu precies verloopt, blijft hier buiten beschouwing, de ontwikkeling van de categorie met lbo, ulo en mavo-niveau uitgezonderd. De concentratiegetallen zijn daar hoger dan bij de laagste opleidingscategorie, maar hun verandering lijkt op die bij de laagst opgeleiden. Indien verdringing werkelijk optreedt zou de op één na laagste opleidingscategorie over een aantal jaren wel eens aan de beurt kunnen zijn om in belangrijke mate buiten de arbeid te worden geplaatst.

Deze verdringing is mede een uitvloeisel van algemene niveauverhoging. In een ingewikkeld

proces, dat met vele fricties gepaard gaat, stijgt de deelname aan hogere opleidingen, nemen het niveau van de arbeid en de eisen aan de werknemers toe en passen opleidingen en arbeidsplaatsen zich min of meer bij elkaar aan. Aan de voet van de totale structuur ontstaat een restcategorie die de algemene stijging niet bij kan houden. Naarmate het proces voortgaat, wordt die categorie groter: eerst alleen de aller laagst opgeleiden, dan ook degenen met lbo en mavo. Met de aanvulling van de rest-categorie door een 'zij-stroom' van minderheden is dan nog geen rekening gehouden.

De deelname van de lager opgeleiden aan de betaalde arbeid vormt dus een probleem, dat in de toekomst vermoedelijk ernstiger zal worden. Tot nu toe is het probleem onoplosbaar gebleken. De omstandigheid dat tal van arbeidsmarktmaatregelen hun beoogde doel maar zeer ten dele bereiken, is misschien niet eens de belangrijkste oorzaak. In het hoofdstuk arbeid wordt overigens een opsomming van maatregelen gegeven. Belangrijker is dat er een keuze voor één, consistente visie op het probleem ontbreekt. Twee visies laten zich tegenover elkaar stellen.

Visie A

Men wil een produktie van hoog kwalitatief niveau op een zo efficiënt mogelijke wijze voortbrengen. Als niet allen daaraan kunnen bijdragen, is het redelijk dat de minst bekwamen van de arbeid worden uitgesloten. Omdat er in Nederland nadruk wordt gelegd op sociale gelijkheid en rechtvaardigheid, kan het daar niet bij blijven. Men compenseert de uitgesloten met een uitkering, sociaal en culturele opvang en met additionele arbeid die niet op produktie is gericht, maar in wezen bezigheidstherapie is.

* J.W. Becker is medewerker van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Visie B

Arbeid is los van zijn materiële produktie een hoogstaande waarde. Daarom moet er voor ieders hand iets te doen zijn. Er wordt minder gedaan aan taakverruiming, taakverrijking en wat dies meer zij. Het wordt toegelaten dat eenvoudige arbeid extreem goedkoop wordt en alleen voldoet aan elementaire eisen van veiligheid en bescherming van de gezondheid. Het begrip passende arbeid verdwijnt helemaal, ook in de praktijk van de arbeidsbemiddeling. De laagste inkomens worden aangevuld met subsidies, met partiële uitkeringen en eventueel met negatieve inkomstenbelasting.

In plaats van voor één van beide visies te kiezen, wil men de aantrekkelijke elementen van beide tegelijkertijd realiseren. Het beginsel van 'voor ieders hand iets te doen' wordt gecombineerd met efficiënt produceren en met hoge eisen aan de kwaliteit van arbeidsplaatsen en hun beloning. De impliciete veronderstelling dat

iedereen op de een of andere manier schoolbaar is, is opvallend. Zij leidt tot veel scholingsbeleid, waarvan de resultaten lang niet altijd overtuigen. De afwijzing van een radicale keuze is waarschijnlijk een goed Nederlandse traditie. Bovendien functioneert er veel in de samenleving bij de gratie van de illusie, de fictie en het 'doen alsof'. In dit geval echter ontstaat er een klimaat, waarin dezelfde discussies steeds opnieuw worden gevoerd en er steeds opnieuw sterk op elkaar gelijkende maatregelen worden doorgevoerd. De arbeidsmarktpositie van de lager opgeleiden wordt er intussen zeker niet beter op. Een meer consequente visie zou het begin van verbetering kunnen zijn en zou tenminste duidelijkheid scheppen.

Noot

- 1 Sociaal en Cultureel Rapport 1992, Sociaal en Cultureel Planbureau en VUGA, Rijswijk/Den Haag, 1992, blz. 92.